

Jézus szerepe a zsidók és keresztények közti megbékélésben

Heller Ágnes 2000-ben megjelent „A zsidó Jézus feltámadása” című könyve 2019-ben újra kiadásra került. Ennek kapcsán született az alábbi recenzió. Mivel a könyv felveti a krisztológiai problematikát, ezért megpróbáltam a Heller-féle Jézus-értelmezést ezen belül elhelyezni és rámutatni, hogy miért éppen ott helyezkedik el ahol. A zsidók és keresztények közti megbékélésben nagy szerepet játszik ugyanis a Jézus-értelmezés, továbbá a felelőségek kölcsönös vállalása. Az ökumenizmus, a tolerancia jelentené azt az irányt, amelyet az említett két vallásnak követnie kellene, a megbékélés, együttműködés és nem utolsósorban a kultúra érdekében. Ebből a szempontból kapunk választ arra is, hogy mit jelent tulajdonképpen a zsidó Jézus feltámadása.

(Elhelyezés) Henri Daniel-Rops megállapítása szerint a krisztológiai vitában a Jézus két természetére (isteni és emberi) alapuló kérdések a legvitatottabbak közé tartoznak. A Jézusra vonatkozó kritika alapvetően két táborra oszlik: az egyikben Jézus megtestesülése történeti ténynek, míg a másikban a legenda által felruházott szellemi jelenségnek számít, melyben Krisztus alakja felismerhetetlenné torzul.¹

Heller Ágnes tanulmányának alaptétele ebben a krisztológiai problematikában helyezhető el. A történelmi Jézus (húsvét előtti Jézus) és a hit Krisztusa (húsvét utáni Jézus) közti ellentétből származhat a zsidók és a keresztények közti ellentét: „Jézus a zsidók számára a zsidó történelem jelentős alakja, látnok, esetleg próféta, de semmiképpen nem a Messiás, míg a keresztény történetben Jézus üdvtörténeti alak: ő a Krisztus, a Messiás. Az üdvtörténeti és történeti szint nem találkozik egymással, mert másról beszélnek, még akkor is, ha ugyanazt a történetet mondják el.”² Az ellentét kifejezésre jut a két vallás önmeghatározásában is:³ „a kereszténység saját identitását a zsidósággal szemben határozza meg, míg a zsidóság úgy tesz, mintha tudomásul sem venné a kereszténység, mint vallás létezését.”⁴ A keresztények és zsidók közti ellentétet Heller nem elmélyíteni akarja a Jézus-kép alapján, hanem olyan közös nevezőket keres a Jézussal kapcsolatos recepciótörténetben, mely mindkét vallás szempontjából elfogadható. A kérdés az, hogy „az üdvtörténeti szövegnek lehetséges-e több egymástól eltérő interpretációja, méghozzá egy történeti és egy üdvtörténeti. Vagy, másként fogalmazva, lehetséges-e egy olyan értelmezés, mely egyúttal üdvtörténetinek és történetinek is nevezhető attól függően, ki írja, ki olvassa, az interpretáció milyen igazságokhoz vagy igazságfogalmakhoz, továbbá milyen abszolútumokhoz kapcsolódik.”⁵

A könyv címe, „A zsidó Jézus feltámadása” egy lehetséges szintézist próbál kifejezésre juttatni zsidók és keresztények közt, olyan értelemben, hogy: „a zsidó Jézus feltámasztásában mind keresztények, mind zsidók részt vesznek. Igen gyakorta keresztény és zsidó nézőpontból, de ugyanazt a Jézust mutatják be.”⁶ A zsidó Jézus feltámadása tehát „kulcs, amely a felejtés⁷ zárát nyitja. A zár pedig nem egyéb, mint a kétezer éves testvérharc zsidóság és kereszténység és a különböző keresztény felekezetek között. Az ökumenizmus születéséről van szó.”⁸ A könyv szellemiségét tehát Cahill szavaival lehetne tükrözni, aki Jézus újraértelmezését sürgeti, azzal a céllal, hogy létrejöhessen a zsidó–keresztény megbékélés.⁹

(*Krisztológia*) A könyvben említésre kerülnek a XX. század krisztológiai vitái, amelyek az említett jellegzetességet hordozzák magukon. Például Harnack szerint az igazi kereszténység csak az, amit a történeti Jézus hirdetett, ezzel ellentétben Barth szemben áll a történeti Jézus tanításának rekonstruálási kísérletével.¹⁰ Arra a kérdésre, hogy ki volt a történelmi Jézus, Heller olyan történészekre, vallásfilozófusokra hivatkozik, akiket teljesítményük és írásuk ismeretében a legmegbízhatóbbnak tart.¹¹ (Flavius, Vermes, Flusser, E.P Sanders, Cahill, Sheehan, Gábor György.)¹²

Mivel a húsvét utáni Jézus a keresztény teológiába tartozik s nem tárgya Heller elemzésének, ezért Heller inkább a történelmi Jézus-recepcióval foglalkozik. Nem véletlenül történik a legtöbb hivatkozás Vermes Gézára, aki ugyancsak a történelmi Jézusra koncentrált, és csak azt fogadja el: „a zsidó Jézus története valóban ott ér véget, ahol Jézus a kereszthalált elszenvedi.”¹³ Ennek ellenére érdekes megállapítást tesz Heller, miszerint a zsidó Jézus és tanításának történeti kibogozása nem lehet teljesen független az üdv-történettől. Ugyanis a názáreti Jézus, a zsidó Jézus alakjához, erejéhez hozzátartozik, hogy ő lett a kereszténység Krisztusa. Ez alapján Heller felteszi a kérdést: „Ha Krisztus nem támadt volna fel a harmadik napon, vajon mi lenne a zsidó Jézus kétezer esztendő múltán megélt feltámadásának jelentősége?”¹⁴

A kérdés habár azt sugallja, hogy nem teljesen kizárt Jézus feltámadása, Heller a következőkben tisztázza ezzel kapcsolatos álláspontját: egyrészt E.P. Sanderssel egyetértésben elfogadja, hogy Jézus egy létező személy volt,¹⁵ másrészt kijelenti, hogy Jézus nem tartotta magát Istennek,¹⁶ és „akárhogyan határozta is meg magát Jézus, egyik önmeghatározása sem lépte át a zsidó vallás hagyományos kereteit.”¹⁷ Minden valószínűség szerint nem tekintette magát a Messiásnak, a Krisztusnak.¹⁸

Heller értelmezésében Jézus tanítása egyedülálló. Jézus nemcsak megtartja a zsidó törvényt, hanem radikalizálja azt. Példabeszédekben tanít. Isten országáról szóló tanítása benső megtérésre utal. Jézus összeütközésbe kerül a szervezett vallás képviselőivel, ugyanis forradalmár bizonyos értelemben.¹⁹ Jézus megölésével kapcsolatban pedig melőzendő az, hogy Jézust a zsidók ölték meg. Ezzel ellentétben jobb például Kierkegaard értelmezését követni, aki a tömeg és az egyén ellentéte köré építi a történet értelmezését. „A tömeg a nem-igazság. Egyetlen egyén sem köpné le Krisztust, de a tömeggel együtt, a tömeg tagjaként, megteszi.”²⁰

Mivel Heller Jézus-értelmezése nagymértékben Vermes Géza krisztológiájának hatását mutatja, ezért néhány mondatban kitérek Vermes Jézus-értelmezésére. Vermes Ropsszal és Harnackkal ellentétben, szkeptikus abban, hogy vajon Jézus hitte-e önmagáról, hogy Ő a Messiás. Vermes szerint Jézus nem is akart a messiás kérdéssel foglalkozni. A messiási öntudattal kapcsolatos kijelentéseket vizsgálva, Vermes megállapítja, hogy a messiás kifejezés értelme bizonytalan.²¹ Vermes szkeptikus abban is, hogy az Isten Fia címet lehet-e az istenség fogalmával azonosítani. Feltevésnek nevezi a két fogalom azonosítását. Az Isten Fia cím, exegetikai, történeti és kronológiai kérdések függvénye.²² Jézus tanításai alapján tehát nem lehet bizonyítani, hogy saját magát Isten fiaként határozta volna meg.²³ Továbbá a Kr. u. I. századi palesztinai zsidók számára elképzelhetetlen lett volna Jézus azonosítása Istennel. Pál apostol és János evangélista is tartózkodik Jézust Istennek nevezni.²⁴ Vermes kutatásainak következtetése, hogy Jézust egyetlen kijelentése vagy törekvése sem hozza kapcsolatba a messiás szerepkörével, sokkal inkább minden részlet a Jámborok, az ókori haszidok tiszteletre méltó társaságába helyezi őt, aki egyike Galilea szent csodatevőinek, igaz mindennél kiválóbb értelemben.²⁵ Vermes tehát olyan szempontból áll ellentétben Harnackkal és Ropsszal, hogy számára nem egyértelmű Jézus isteni öntudata. Harnackkal viszont Vermest, Jézus

emberi, történelmi alakjának hangsúlyozása és felértékelése közelíti. Ugyanez vonatkozatható Heller Jézus-képére is, ugyanis csak a történelmi Jézus alapján jöhet létre egyetértés a két vallás közt.

(Felelősségek) Habár a zsidók és keresztények közti ellentétért mindkét fél felelős, a könyvben több szó esik a keresztények zsidókra való utaltságáról és a zsidókkal szembeni felelősségükről, mint fordítva – valószínűleg, mert Heller értelmezésében a keresztényeket nagyobb felelősség terheli.

Ez alapján „a zsidóság megengedhette magának, hogy ne vegyen tudomást az evangéliumokról, míg a kereszténység nem engedhette meg magának, hogy negligálja a zsidó Bibliát... a kereszténységnek a zsidóságból kellett eredeztetnie magát, meg kellett őriznie a zsidó Bibliát, hogy a saját ősiségét igazolja.”²⁶ Továbbá Heller Cahillt idézi, aki szerint a keresztény zsidóüldözéskor, a keresztények sikeresebben vetették el Jézust, mint a zsidóknak valaha is sikerült.²⁷ E ponton derül fény az intézményes vallás és Jézus közti különbségre is, amely olyan filozófusok kedvelt témája, mint Nietzsche, Kierkegaard.

Heller szerint Auschwitz irracionális katasztrófájának köze van a zsidó Jézus feltámadásához,²⁸ amit kifejez az a lelkiismeret-furdalás is, amelyet a hívő keresztények közül egyesek kezdtek érezni annak kapcsán, hogy Auschwitzban szimbolikusan megint Jézust feszítették keresztre, őt ölték meg.²⁹

A zsidók felelősségéről szólva Heller a zsidó vallás kizárólagosságát említi,³⁰ továbbá Jézus zsidó voltának elfelejtését³¹, illetve, hogy a zsidóság Jézusról kialakított képe – mondjuk a Talmudban – pontosan olyan előítéletes, elutasítón abszolúte értetlen, mint a keresztényeknek a zsidókról alkotott képe.³²

(A megoldás iránya) A lényeg, hogy mivel a monoteista vallások „közös bajban” vannak, ezért detotalizálniuk kell önazonosságukat³³ és a kompatibilitást kell keresniük egymás közt.³⁴ „A kompatibilitás hol szélesebb, hol szűkebb, de a veszélyeztetett vallások nem fundamentalista irányzatai az efféle kompatibilitásokat keresik. A vallások ebben az értelemben átérnek, legalábbis bizonyos vonatkozásokban, egy újfajta, bonyolultabb, mert rétegzett identitásképzésre. A legélesebben ezt is II. János Pál pápa, a mai Európa egyetlen nagy államférfiúja, ismerte fel. A felismeréshez hívő filozófusnak kellett lennie, de elfogadtatásához nagy államférfinak is.”³⁵ Ökumenizmusra van tehát szükség, amelynek legnagyobb ellensége a fundamentalizmus.³⁶

Heller értelmezésében azonban az ökumenizmus nem a különállás feladása. A hellenisztikus, politeista magatartás (amelyet a tolerancia jellemez), megőrződhet a most kialakuló viszonyban a monoteista vallások közt.³⁷

A továbbiakban Heller a felvilágosodás, a tudomány és a szekularizáció vallásra gyakorolt hatását vizsgálja³⁸ és megállapítja, hogy mindezek ellenére ma is szükség van a vallásra: „Mivel az emberek többségének nemcsak arra van szüksége, hogy életét reprodukálja vagy viszonylagosan nagyobb jólétben éljen, hogy a modern technológia gyümölcseit élvezze, hanem arra is, hogy életének értelmet adjon.”³⁹ Szükség van zsidóságra, kereszténységre és főleg a két vallás közti együttműködésre, hogy feladatukat teljesíteni tudják.

A zsidóság és a kereszténység együttműködésének kapuja Jézus, az a próféta, aki zsidó és keresztény is.⁴⁰ Kulturális szempontból is szükséges az együttműködés, ugyanis a zsidó Jézus alakja az európai identitásképzéshez tartozik.⁴¹ Az európai kultúra hagyománya zsidó/keresztény és e kultúra identitásának meghatározásában kiemelkedő szerepe van a zsidó Jézus feltámasztásának. Heller értelmezésében „a zsidó Jézus feltámasztása”

véget vet a vallásüldözés szentté stilizálásának, és felemelődik a személyiség értéke, lehetővé válik a szabad gondolkodásnak és a törvény tiszteletének a személyiség etikájában való egyesítése.⁴²

Ehhez olyan perspektivikus látásmódra van szükség, mely megőrzi a kinyilatkoztatott igazság karakterét, mint például Kierkegaard esetében, akinél az igazság akkor igazság, ha annak megfelelően élünk, ha az egész egzisztenciánkat érinti, ha érte felelősséget vállalunk.⁴³

Az ökumenikus eszme és gyakorlat nem relativizálja, hanem detolizálja a monoteista vallások igazságfogalmát,⁴⁴ nem kettős igazságról van szó,⁴⁵ hanem aktív toleranciáról, amely nemcsak megtűri a másik vallást, hanem keresi azt is, ami az egyik vallást a másikkal összefűzi.⁴⁶

Heller fő kérdése, hogy a názáreti Jézus identitásának elfelejtéséből⁴⁷ származó ellenségeskedést vajon végül a kölcsönös érdeklődés és tolerancia fogja-e felváltani?⁴⁸ Ugyanis más a jövője annak a zsidóságnak és annak a kereszténységnek, amely vissza tud emlékezni a zsidó Jézusra, mint annak, amelyik a zsidó Jézust elfelejtette.⁴⁹

Többek közt, annak felismerésére van szükség a keresztények részéről, hogy Jézus tanításai nem hágták át a zsidó törvényt, és Jézus nem volt egy új vallás, a kereszténység megalkotója. A zsidók részéről pedig arra, hogy Jézus alakjában egy olyan új próféta támadt Izraelben, akinek üzenete – melyet őseik nem hallgattak meg – valamilyen módon eljutott az egész világba. Félreértették, ahogy minden prófétát félreértettek, majdnem a felismerhetlenségig eltorzították, de csak majdnem. Mert ma is mód van az ősi üzenet megértésére.⁵⁰

(Zárszó) Összefoglalva elmondható, hogy Heller Ágnes könyvének fő célja a béke előmozdítása zsidók és keresztények közt Jézus alakján keresztül. Sok ellentét a Jézus-értelmezés körül forog, ezért Heller műve felveti a krisztológia alapvető kérdéseit. Mivel a zsidók és keresztények közötti ellentétnek oka lehet Jézus istenségének elfogadása, ezért Heller nyilván olyan krisztológiai értelmezések felé fordul, amely Jézus esetében csak a történetiséget fogadja el, mert csak ezen a ponton jöhet létre egyetértés zsidók és keresztények közt.⁵¹ Nem véletlen, hogy Heller olyan krisztológusokat emel ki, akik ezzel egybevágóan gondolkodnak, mint például Vermes Géza. A zsidók és keresztények felelősségét illetően mintha nagyobb felelősség terhelné a keresztényeket, viszont a megbékélés útján Heller nagyszerűen nyilatkozik II. János Pál pápáról. Az ellenségeskedés és vádaskodás leküzdésében a megoldást az ökumenizmus jelenti és a tolerancia – véli. Fel kell ismerni azt, ami közös a két vallásban, és főleg azt, hogy Jézus zsidó volt. A zsidó Jézus feltámasztása a béke feltámasztását jelenti zsidók és keresztények közt.

(Heller Ágnes: *A zsidó Jézus feltámadása. Bp., 2019, Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, 105 p.*)

BIBLIOGRÁFIA

- Daniel-Rops, Henri 1991. Jézus és kora II. Budapest: Ecclesia.
 Vermes Géza 1995. A zsidó Jézus. Budapest: Osiris.
 Heller Ágnes 2000. A zsidó Jézus feltámadása. Budapest: Múlt és Jövő.

JEGYZETEK

- | | | | |
|----|--|----|---|
| 1 | Daniel–Rops II. 1991, 233–242. | 18 | Uo. 52. |
| 2 | Heller 2000, 17. | 19 | Uo. 53–64. |
| 3 | Uo. 29–30: ellentétben állnak a politeizmus-
sal, melyet nem jellemez vallási alapon való
kizárólagosság. | 20 | Uo. 41. |
| 4 | Uo. 24. | 21 | Vermes 1995, 193. |
| 5 | Uo. 16. | 22 | Uo. 245. |
| 6 | Uo. 16. | 23 | Uo. 256. |
| 7 | Az említett felejtés (amelyet felül kellene múlni)
a következőkben áll: Heller 2000, 36: „a Názáreti
Jézus az, akire a zsidóknak nem szabad emlékezniük,
aki úgy jelenik meg előttük, mint gyűlölt ellenségeik
istene, mint az, akinek a nevében gyilkolják őket.
A Názáreti Jézus az, akire a keresztényeknek is csak
azzal a feltétellel szabad emlékezniük, hogy lefordít-
ják élettörténetét, tanítását és szenvedéstörténetét a
krisztológia nyelvére. A zsidók királyára csak mint
Istenre szabad emlékezniük, akit a zsidók megöltek.” | 24 | Uo. 270–271. |
| 8 | Uo. 38. | 25 | Vermes 1995, 284. |
| 9 | Uo. 38. | 26 | Heller 2000, 33–34. |
| 10 | Uo. 37. | 27 | Uo. 45. |
| 11 | A könyv (Heller 2000) tizenkilencedik oldalán
megtalálható a szerzők és műveik listája. | 28 | Uo. 89. |
| 12 | Uo. 46–48. | 29 | Uo. 92. |
| 13 | Uo. 40. | 30 | Uo. 31–33. |
| 14 | Uo. 44; 54: „mivel nem tekinthetünk el attól,
hogy a történelmi Jézus a kereszténység Jézusa,
alakját és tanítását a keresztény üdvtörténet szem-
pontjából is olvasnunk kell. Nem akármilyen zsi-
dó szent emberből lett a kereszténység Krisztusa
és Istene.” | 31 | Uo. 36. |
| 15 | Heller 2000, 48: „valójában többet tudunk róla,
mint igen sok kortársáról, akiről a krónikák is
megemlékeznek” | 32 | Uo. 94. |
| 16 | Uo. 50. | 33 | Heller 2000, 76–77. |
| 17 | Uo. 53. | 34 | Uo. 79. |
| | | 35 | Uo. 79. |
| | | 36 | Uo. 80. |
| | | 37 | Uo. 67–68. |
| | | 38 | Uo. 70–76. |
| | | 39 | Uo. 76. |
| | | 40 | Uo. 84. |
| | | 41 | Uo. 85. |
| | | 42 | Uo. 86–87. |
| | | 43 | Heller 2000, 103. |
| | | 44 | Uo. 104. |
| | | 45 | Uo. 107. |
| | | 46 | Uo. 108. |
| | | 47 | Uo. 36. |
| | | 48 | Uo. 67. |
| | | 49 | Uo. 98. |
| | | 50 | Uo. 64. |
| | | 51 | Ugyanis „a húsvét utáni Jézus” vagy Jézus isteni
természetének elfogadása a keresztény hit körébe
tartozik. |